

Siyasa Belgesi-8

8 Mart 2022

Özet

COVID-19 pandemisinin ve Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan savaşın dünya ekonomisi üzerine büyük bir etkisi olduğuna dair yaygın bir kanı bulunmaktadır ve son dönemde yazılan ulusal ve uluslararası raporlar bu düşünceyi desteklemektedir. Her ne kadar bu iki olay da dünya ekonomisini bir dereceye kadar olumsuz bir şekilde etkilemiş olsa da, küresel çapta finansal bozulmanın 2008-2010 yılları arasında yaşandığını ve hemen sonrasında başlayan büyük ekonomik durgunluğun o zamandan beri devam ettiği unutulmamalıdır. Bundan dolayı günümüzde yaşadığımız ekonomik kriz kısa vadeli verilerden ziyade II. Dünya Savaşından sonra çok önemli bir grup bilim insanı tarafından geliştirilen “Dünya Sistemi yaklaşımı” çerçevesinde analiz edilebilir.

**Çağdaş Küresel Ekonomik Kriz
Bir Dünya Sistemi Yaklaşımı**

Prof. Ruslan DZARASOV

IMF'nin Temmuz 2022'de yayınladığı “Dünya Ekonomik Görünümü” raporu, küresel ekonomiye ilişkin perspektifleri “iç karartıcı ve daha belirsiz” olarak nitelendirmektedir. Rapor, “riskler gerçekleşmeye başladıkça, 2021 yılında yaşanan geçici bir toparlanmanın ardından 2022 yılında giderek daha iç karartıcı gelişmelerin meydana geldiğini” ileri sürmektedir. Dahası, Rusya ve Çin'deki gerilemeler, ABD'de tüketici harcamalarında meydana gelen düşük performans, ABD ve Avrupa ekonomilerini de içeren dünya çapında enflasyonun büyümesi bu yılın ikinci çeyreğinde küresel üretimin daralmasına katkıda bulunmuştur. Küresel ekonominin mevcut sorunlarını ve iç karartıcı bakış açılarını COVID-19 pandemi süreçlerinin olumsuz etkileri ve son zamanlarda Ukrayna krizinin patlak vermesiyle açıklamaya yönelik güçlü bir eğilim bulunmaktadır.

Şüphesiz ki bu iki faktörün dünya ekonomisi açısından olumsuz sonuçları olmuştur. Fakat 2008-2010 yıllarında küresel finansal çöküşün yaşandığını ve sonrasında bugüne kadar devam eden ‘Büyük Durgunluk’ denen şeyin başladığını da unutmamak gerekir. Dahası, küresel durgunluğun yeni dalgasına dair öngöründe bulunan tahminler, pandemi krizinin arifesinde 2019 yılı gibi erken bir dönemde ortaya çıkmıştır. Küresel şirketler sektöründeki kâr oranına ilişkin veriler, kurumsal yatırım ve ekonomik büyüme için hayati öneme sahip olan bu değişkenin istikrarlı bir şekilde düştüğünü göstermektedir. Dahası 2010’lu yıllarda başlayan büyük düşüş, koronavirüs karşıtı tedbirlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan mevcut durgunluğu öngörmüştür. Küresel şirket kârlarının ağırlıklı ortalamasına baktığımızda, koronavirüs sorunundan önce düştüğünü yine görebiliriz. Bu ve diğer bazı veriler, küresel durgunluğun ikinci dalgasının ön koşullarının dünya ekonomisinde yeniden ortaya çıktığını ve 2008-2010’da döneminde ortaya çıkan koşullara çok yakın koşulların oluşturulduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu durum, dünya ekonomisinin dünya kapitalizmi açısından koronavirüs sorunundan ve jeopolitik çatışmalardan çok daha derin ve çok daha organik olan bir durumdan etkilendiğini varsaymaktadır.

2008-2010 yıllarında küresel finansal çöküşün yaşandığını ve sonrasında bugüne kadar devam eden ‘Büyük Durgunluk’ denen şeyin başladığını unutmamak gerekir. Dahası, küresel durgunluğun yeni dalgasına dair öngöründe bulunan tahminler, pandemi krizinin arifesinde 2019 yılı gibi erken bir dönemde ortaya çıkmıştır.

8 Mart 2022

Bu sorun ancak, 'dünya sistemi analizi' adı verilen çerçevede analiz edilebilir. Bu kavram İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Immanuel Wallerstein, Samir Amin, André Gunder Frank, Giovanni Arrighi gibi birçok değerli araştırmacıdan teşkil bir grup bilim insanı tarafından geliştirilmiştir. Pek çok farklılıklarına rağmen, gelişmiş kapitalist ülkeler tarafından temsil edilen dünya ekonomisinin çirkeği ile gelişmekte olan ülkeler tarafından temsil edilen çevre arasındaki eşit ve denk olmayan alışverişe odaklanılmışlardır. Wallerstein gibi insanlar hem Türkiye'nin hem de Rusya'nın aralarında yer aldığına inandığım, merkez ve çevre arasında bir yerde bulunan yarı-çevre ülkeleri olarak adlandırılan ülkelere de odaklandılar. Ve bunlar, en başından beri dünya kapitalizmini karakterize eden sistemik faktörlerdir. Tarihçiler, kapitalizmin 1500'lü yıllarda Akdeniz'de, büyük İtalyan ticaret Şehir-Devletleri şeklinde ortaya çıktığını düşünmektedirler. Kapitalist ekonomiler, tarihlerinin en başından bu yana, merkez ve çevre arasındaki eşitsiz ilişkiler yoluyla küresel düzeyde sermaye biriktirdiler. Ve dünya kapitalizmi tarafından, çevreyi kontrol etmelerine ve talihsiz nüfusundan ek gelir elde etmelerine olanak tanıyan bir dizi yol geliştirildi.

Bu sorun ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Immanuel Wallerstein, Samir Amin, André Gunder Frank, Giovanni Arrighi gibi birçok değerli araştırmacıdan teşkil bir grup bilim insanı tarafından geliştirilen ve 'Dünya Sistemi Analizi' adı verilen çerçevede analiz edilebilir.

Muhteşem bir Latin Amerikalı iktisatçı olan Raul Prebisch'in bıraktığı miras (1901-1986) bu konuda çok aydınlatıcıdır. Fiyat eşitsizliğine odaklanan "bağımlı gelişme" fikrini önermiştir. Yaptığı hesaplamalara göre, bu fikir dünya ekonomisinde hammadde ve tarım ürünleri fiyat endeksinin ortalama olarak imalat ürünleri fiyat endeksinin %40 gerisinde kaldığını yansıtmaktadır. Ve bunun, gelişmekte olan ülkelerin, merkez ülkelerin çok uluslu şir-

ketleri tarafından önerilen aynı miktarda ürünü satın almak için her yıl daha fazla ürün satmak zorunda oldukları anlamına geldiğine inanmıştır. Bu, ekonomileri bu kadar eşitsiz ilişkilere sahip olan ulusların bağımlı gelişmesine neden olmaktadır. Ancak, bu sorunu girdi ikamesi olarak adlandırılan teknik bir sorun olarak ele almıştır. Fiyat eşitsizliğinden muzdarip ülkeler, kendi mamul mal üretimini geliştirip ithalatlarını keserse, gelir kaybetmeye son vereceklerdir. Böyle bir strateji Latin Amerika'da uygulandığında başarısız olmuş ve dünya sistem analizinin daha da geliştirilmesini teşvik etmiştir.

Bunu, küresel birikimin temel aldığı merkez ve çevre arasındaki eşitsiz ilişkilere dair bir dizi içgörü takip etmiştir. Özellikle Latin Amerika ve Asya ülkelerinin kalkınma sorunlarını derinden anlayan bir ekonomist, tarihçi ve sosyolog olan Alman kökenli Amerikalı aydın Andre Gunder Frank (1929-2005) tarafından önerilen "azgelişmişliğin gelişimi" kavramını ele almak istiyorum. Frank bir dizi kitapta Latin Amerika, Çin, Hindistan ve Afrika'nın akıbetine odaklanarak küresel sermaye birikimini incelemiştir. Sosyal ekonomik geri kalmışlık olarak adlandırılan sorunun hiçbir şekilde dünya tarihinin doğal bir olgusu olmadığı sonucuna varmıştır. Aksine, suni olarak yaratılmış bir sorundur. Frank, eserlerinde, kapitalizmin aniden şiddet içeren sömürgecilik biçiminde tarihlerine girdiği dönemde, en canlı örnekleri Çin ve Hindistan olmak üzere birçok 'gelişmekte olan' ulusun nispeten gelişmiş ve çeşitlendirilmiş ekonomilere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Doğrusu istenirse, Çin ve Hindistan, Orta Çağ'da dünya ticaretine egemen olmuşlardır. Bu eski uygarlıkların kültürü Avrupa ülkelerinden çok daha eski olmakla birlikte, o dönemde nüfuslarının okuryazarlığı ve yaşam süreleri Avrupalılarınkinden daha fazlaydı. Elbette üretimlerinin el emeğine dayandığını ve nüfuslarının dönemselsel olarak açlığa ve hastalığa maruz kaldığını inkâr etmek mümkün değildir. Bununla birlikte, nüfuslarına az ya da çok temel emtiaları sağlamayı başardılar. Merkez ülkeler bu ülkeleri askeri güçle ele geçirdiler ve ekonomilerini ve sosyal yapılarını acımasızca değiştirdiler. Sömürgeciler, bu ülkelerin ekonomilerini metropol endüstrileri için meta üreten birkaç endüstriye indirgediler. Öte yandan Batılılar, köylüleri toprağa erişimden mahrum ederek onları ucuz işgücüne dönüştürdüler ve yerel toprak sahibi sınıftan komprador burjuvaziye yetiştirdiler. Bağımlı toplumların üretim ve

8 Mart 2022

toplumsal yapısındaki bu dönüşüm, “az gelişmişliğin gelişmesinin” temelini oluşturmaktadır. Frank, zamanın değiştiğine fakat merkez-çevre ilişkilerinin aynı şekilde kaldığına inanmakta idi.

Bağımlı toplumların üretim ve toplumsal yapısındaki bu dönüşüm, “az gelişmişliğin gelişmesinin” temelini oluşturmaktadır. Frank, zamanın değiştiğine fakat merkez-çevre ilişkilerinin aynı şekilde kaldığına inanmakta idi.

Bu önerme modern veriler tarafından da desteklenmektedir. Kişi başına geliri düşük ve orta düzeyde olan ülkelerden kişi başına geliri yüksek olan ülkelere yapılan ihracatın yapısı soruna ilişkin iyi bir fikir vermektedir. 1980 yılında, bu değer büyük bir kısmı (%80 kadarı) tarım ürünleri ve hammaddeler tarafından temsil ediliyorken, imalat ürünleri sadece %20’yi oluşturuyordu. 2003 yılında tam olarak bunun zıttı bir tablo söz konusu: şimdi ihracatın %80’i imalat grupları tarafından temsil ediliyor ve sadece %20’si hammadde ve tarım ürünlerinden oluşuyor. Bu çok büyük bir değişim. Bunun, kalkınma sorunlarının sonunda çözüldüğü ve gelişmekte olan ülkelerin artık endüstriyel kalkınma hedefine ulaştığı anlamına geldiği düşünülürse, böylesi iyimser bir tablo için henüz erken olacaktır. Doğrusunu söylemek gerekirse, uluslararası ticaretin karakterindeki bu muazzam değişiklik, üretimin küresel Kuzey’den küresel Güney’e gerçek anlamda küresel bir kaymasının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. 1980’lerden başlayarak son 30-40 yıla hâkim olmuştur. Esasen bu kader süreci, dünya kapitalizminin İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra kapitalizmin altın çağına son veren 1970’lerin başında meydana gelen Stagflasyon adı verilen krize tepkisiydi. 1950’lerde ve 1960’larda, Batı ülkeleri daha yüksek ekonomik büyüme oranlarına ve sosyal refah devletlerine, yüksek teknik ilerleme oranlarına sahipti ve kimileri, kapitalizmin, sosyalizmin ve gelişmekte olan ülkelerin çözmeye çalıştığı tüm sosyal sorunları çözdüğünü ileri sürmek-

tedir. Ancak stagflasyon bu iyimser anlayışı baltalamış ve şirket kârları düşmüştür. Bu noktada dünya kapitalizminin buna nasıl tepki verdiğini göz önünde bulundurmak büyük önem taşımaktadır.

Kişi başına geliri düşük ve orta düzeyde olan ülkelere kişi başına geliri yüksek olan ülkelere yapılan ihracatın yapısı soruna ilişkin iyi bir fikir vermektedir.

Küresel üretim kayması, stagflasyona bir tepkiydi ve elbette, çevredeki ucuz emekten yararlanmayı hedefliyordu. Böyle bir sonuç, kaçınılmaz olarak, merkez ülkelerdeki ve çevredeki ücret oranları arasındaki ilişkiye dair veriler sonucu ortaya çıkmaktadır. Aradaki fark devasadır. Çin endüstrisindeki ortalama reel ücret oranı, Çin’de ücretler artmaya başladıktan sonra bile, Amerikan endüstrisindeki ortalama reel ücret oranının sadece 1/10’u kadardır. Donald Trump’ın üretimi Amerika’ya geri döndürme taahhüdünü yerine getirememesinin nedeni de muhtemelen bu. Çevrenin ucuz işçiliği, son on yıllık dönemlerde Batılı çok uluslu şirketlerin gelirlerinin artmasının ana kaynağı olmuştur. Fakat çevrenin işçiliğinin bu şekilde sömürülmesi çokuluslu şirketleri zenginleştirmiş olmakla birlikte, günün sonunda dünya için çok büyük olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Öncelikle, küresel ekonomi, küresel işgücünün ani genişlemesini tecrübe etti. 1980’lerde, küresel işgücü yaklaşık 1,5 milyar işçiye ulaştı. Yirmi yıl içinde, yeni milenyum arifesinde, 3 milyardan fazla kişiye ulaştı ve şimdi 3.15 milyarın üzerinde. Tarihte ilk kez, işçilerin küresel nüfus içindeki payı, kol gücüne dayalı olarak çalışan köylülerin payını aşmıştır. Küresel işgücünün ani genişlemesinin teknik ilerleme ve daha fazla üretkenlik temelinde değil, esas olarak emek yoğun üretim süreçleri temelinde gerçekleştiğini ifade etmek önem arz etmektedir.

Tarihte ilk kez, işçilerin küresel nüfus içindeki payı, kol gücüne dayalı olarak çalışan köylülerin payını aşmıştır.

8 Mart 2022

Küresel işgücünün ani genişlemesinin teknik ilerleme ve daha fazla üretkenlik temelinde değil, esas olarak emek yoğun üretim süreçleri temelinde gerçekleştiğini ifade etmek önem arz etmektedir.

Küresel sermaye emek oranı son 30 yılda %55-60 oranında azalmıştır ve bu da dünyanın teknik ilerlemenin tam tersi bir yol izlediği anlamına gelmektedir ve bu da çok önemli başka sonuçlar doğurmuştur. Son 30 yılda dünya ekonomisi, toplam arz ile ilgili olarak dünya ölçeğinde toplam talep eksikliği yaşamıştır. Doğrusunu söylemek gerekirse, ihracata dayalı büyüme modelini izleyen Çin, Hindistan, Meksika ve diğer birçok ülkenin sanayileşmesi, üretim kapasitelerinin muazzam bir şekilde büyümesine yol açmıştır. Dünya toplam talebinin yetersizliği, üretken varlıkların kârlılığının azalmasına ve yatırım harcamalarında kesintiye yol açmış, bu da dünya finansal çöküşünden çok önce reel GSYİH büyüme oranlarının düşmesine neden olmuştur.

Küresel sermaye emek oranı son 30 yılda %55-60 oranında azalmıştır ve bu da dünyanın teknik ilerlemenin tam tersi bir yol izlediği anlamına gelmektedir ve bu da çok önemli başka sonuçlar doğurmuştur. Son 30 yılda dünya ekonomisi, toplam arz ile ilgili olarak dünya ölçeğinde toplam talep eksikliği yaşamıştır.

Küresel üretimin küresel kuzeyden küresel güneye kaymasını takiben, son 50 yılda dünya GSYH'sinin payı olarak küresel yatırımların ve tasarrufların yeniden önemli ölçüde düştüğünü görüyoruz. Bu, 2008-2010 mali çökü-

şüne neden olmuştu. Örneğin, Amerikan iç pazarı, tüketici borcunun büyümesi ve ücretlerin durağan olması ve kiralık emeğin durgun reel gelirlerinin olması nedeniyle büyüyordu. Bu, küresel çöküşü hızlandıran 2007'nin meşhur "mortgage" krizine yol açtı. Bu sorunlar hala dünya ekonomisini etkilemektedir. Dünya ekonomisindeki düşük reel ücretlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan bu yetersiz toplam talebin, dünyanın yaşadığı Büyük Durgunluğun temel nedeni olduğuna inanıyorum. Pandemi krizinden önce, verilerin gösterdiği gibi, küresel finansal krizin kaçınılmaz olarak küresel bir üretim düşüşüne yol açan bazı boyutları, 2008-2010 finansal çöküşünden önceki seviyelere yeniden ulaşmıştır. Pandemi ve jeopolitik krizin üstesinden geldikten sonra dahi, küresel üretimin Kuzey'den Güney'e kaymasının neden olduğu aynı çarpıklıklar ve dünya ekonomisindeki aynı orantısızlıklarla yeniden karşı karşıya kalacağız.

Yazar Hakkında

Rusya Federasyonu Hükümeti Finans Üniversitesi öğretim üyesi olarak görev yapan Politik Ekonomi Profesörü Ruslan Dzarasov, lisans eğitimini 1985 yılında Moskova Lomonosov Devlet Üniversitesi ekonomi bölümünde ve doktora eğitimini 2007 yılında İngiltere'de Staffordshire Üniversitesinde ekonomi bölümünde tamamlamıştır. Post-Keynesyenizm, küreselleşme ve dünya ekonomisinde merkez-çevre ilişkisi, modern Rusya ekonomisinde büyüme ve sermaye birikimi konularında çalışmalar yapmaktadır. Prof. Dzarasov'un "*The Conundrum of Russian Capitalism: The Post-Soviet Economy in the World System*" (2013) adında kitabı bulunmaktadır.

20 Ocak 2022

PROJE HAKKINDA

İnsanlık ve Gezegen İçin Ortak Ufuk Tasavvuru

Dünya son derece sorunlu bir dönemden geçmektedir ve tüm insanlık derin bir kriz içinde görünmektedir. İnsanlık küresel düzeyde olduğu kadar tek tek ülkeler düzeyinde de ciddi ekonomik, sosyal, kültürel, çevresel ve siyasi, krizler yaşamaktadır. Karşı karşıya kalınan meydan okumalar finansal çöküşlerden iklim değişikliğine, uluslararası terörizmden bölgesel çatışmalara, mülteci sorunundan yabancı düşmanlığına kadar çok çeşitli alanlarda ortaya çıkmaktadır.

Yaşanan krizler ve Pandemi ile ağırlaşan sorunlar romantik küreselleşme söylemlerini büyük oranda geçersiz kılmaktadır. Tarih akmaya devam etmektedir. Ancak, insanlığın ortak sorunlarına içe kapanarak, kutuplaşarak, önyargıları artırarak bir cevap bulunamayacağı da çok açıktır. Sorunlarımız ne kadar ağır olursa olsun, asla değiştirilemez bir kader ile karşı karşıya değiliz. Yaşadığımız sorunların esas olarak insanın yaptıklarından kaynaklandığı ve yine insani bir çabayla aşılabileceği inancındayız. Dünyanın birçok bölgesinde yaşanan bu derin krizi aşmak için çok farklı arayışlar olduğunu biliyoruz.

Bilinçli, sabırlı ve ortak bir çaba ile insanlığın yaşadığı sorunları aşabiliriz. Dünyanın çok farklı kültür ve coğrafyalarındaki haysiyetli insanların daha fazla dayanışma göstermesinin vakti çoktan gelmiştir. Tüm kimliklerimizin ötesinde insan onurunu esas alarak konuşma zamanıdır. Hakikati ve adaleti eksen olarak gören onurlu insanların ittifakı, insanlık için yeni bir dayanışma dönemi başlatabilecektir. Onurlu bir gelecek mümkündür. Dünyanın birikimi ile ve dünyaya hitap ederek yürüyecek bu süreçte, Türkiye'nin coğrafi, tarihi ve kültürel özellikleri ile ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğuna ve insanlığın bu ortak çabasına ev sahipliği yapabileceğine inanıyoruz.

Proje kapsamındaki hedefimiz, dünyanın önde gelen düşünürlerini bir araya getirerek, gücünü insan haysiyetinden alan, insanlığa ortak bir ufuk sunmak için insanlığın ve gezegenin geleceğini bütünsel bir sinerji ile inşa etmeyi amaçlayan uluslararası bir fikir platformu oluşturmaktır. Kapadokya Üniversitesi olarak bu konudaki vizyonumuz; dünyanın önde gelen düşünürlerinin insanlığın ve gezegenimizin ortak geleceği için tasavvurlarını ortaya koyacakları, gözlemledikleri meydan okumalar ile fırsatları paylaşacakları bir akademik çalışmaya zemin sunmaktır.

Proje hakkında detaylı bilgiye <https://commonhorizon.kapadokya.edu.tr> adresinden ulaşabilirsiniz.

Kapadokya Üniversitesi (<https://kapadokya.edu.tr>) Nevşehir'in Ürgüp ilçesinde yakın dönemde kurulmuş bir vakıf üniversitesidir. Üniversite; çıkış noktası evrensel uygulaması milli olan bir eğitim anlayışıyla, Türkiye'yi 21. Yüzyıl gerçekçi bir şekilde yorumlayabilen ve bundan dolayı görüşleri önem ve değer gören, kendi alanında yetişmiş, bilgisini paylaşmaktan mutluluk duyan ve güvenilir yeni nesil kamuoyu önderleri yetiştirmektedir. Kapadokya Üniversitesi, akademik ve mesleki olmak üzere birbirlerinden feyz alan ve destekleyen iki sütunlu bir sistemi başarılı bir şekilde uygulamaktadır.

KAPADOKYA ÜNİVERSİTESİ
HAKKINDA